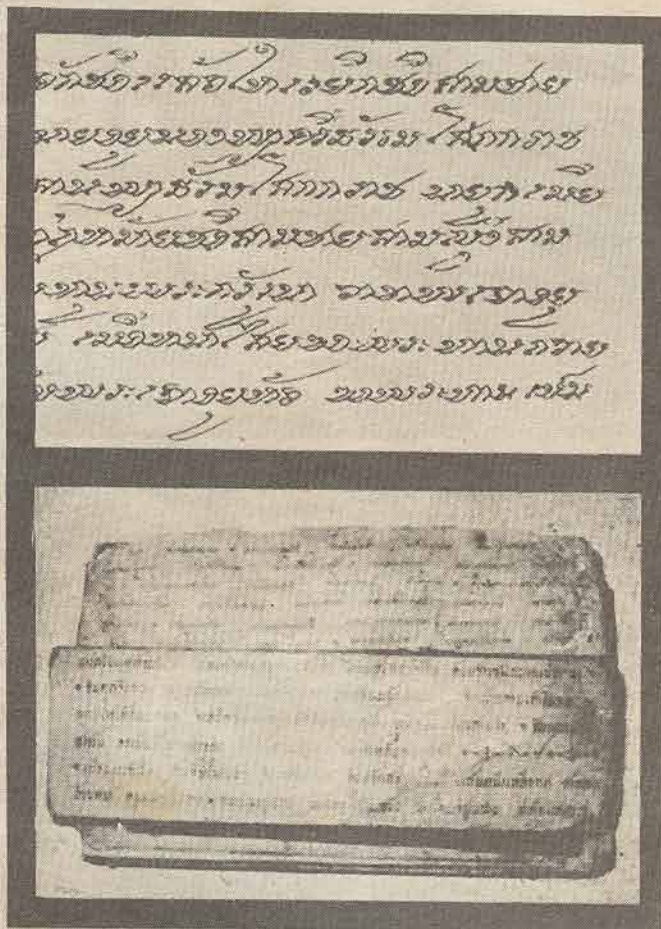

ลักษณะบางประการ

ของการปกครองที่สังเกตได้จาก

วรรณกรรมภาคใต้

อาคม พัตติยะ

วรรณกรรมท้องถิ่น อาจให้ข้อมูลที่นำไปสู่ความเข้าใจ สภาพทางสังคมได้หลายด้าน บทความนี้จะเสนอแนวคิดเบื้องต้นบางประการเกี่ยวกับลักษณะการปกครองของภาคใต้ ที่ได้จากการศึกษาวรรณกรรมบางเรื่อง ในเวลาจำกัด

เพียงเพื่อชี้ให้เห็นว่าเราจะรู้อะไรได้บ้าง
 อย่างจากการศึกษาวรรณกรรม ซึ่งอาจ
 นำไปสู่การศึกษาค้นคว้าที่กว้างขวาง
 มากขึ้นต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา เนื่องจาก
 วรรณกรรมทั้งหมดที่ศึกษา เป็นงานที่
 เชื่อได้ว่าเกิดขึ้นในยุครัตนโกสินทร์นี้
 เอง เป็นระยะเวลาที่ การปกครองของ
 เมืองต่าง ๆ ถูกผนวกเข้าไว้ในระบบ
 การปกครองของรัฐ(แบบ “จารีต” ของ
 ไทยโดยสมบูรณ์แล้วประการหนึ่ง อีก
 ประการหนึ่งในบรรดาภูมิภาคทั้งหลาย
 ของไทยนั้น ภาคใต้เป็นดินแดนที่เข้าอยู่
 ในระบบการปกครองแบบจารีตตั้งแต่
 ต้นอยุธยา หรือ ก่อนหน้านั้น ซึ่งจะเห็น
 ได้จากตำนาน กฎหมาย และการ
 “กบฏ” ของเมืองในภาคใต้เป็นครั้ง
 คราวตลอดมา เราจึงไม่อาจเห็นแบบ
 การปกครองที่เป็นลักษณะพิเศษของหัว
 เมืองภาคใต้ในทำนองเดียวกับที่พบใน
 ภาคเหนือ หรือ ภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ ซึ่งรูปแบบจารีต ถือว่าเป็นประเทศ
 ราชที่มีรูปแบบการปกครองเฉพาะของ
 ตน แต่เนื่องจากภาคใต้มีวิวัฒนาการ
 ทาง สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง
 มานาน ลักษณะพิเศษบางอย่างภาย
 ในกรอบที่ส่วนกลางกำหนด จึงต้องมี
 อยู่ และอาจแสดงออกโดย กวี ท้อง
 ถิ่น โดยจงใจหรือไม่จงใจ เช่น สถานที่
 เป็นอยู่จริงตามท้องถิ่น ปฏิกริยาต่อ
 ระบบที่กำหนดและควบคุมโดยส่วนกลาง
 การพิจารณาวรรณกรรมภาคใต้จึงอาจ
 ให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องการปก
 ครอง ในท้องถิ่นได้ดีพอควรนอกจากจะ
 เป็นความรู้เรื่องของท้องถิ่นแล้ว จะ
 ให้ความรู้ความเข้าใจในลักษณะการปก
 ครองแบบจารีตโดยส่วนรวมได้มากขึ้น
 ด้วย

การพิจารณาวรรณกรรมเพื่อได้

ข้อมูลที่ต้องการ จะให้ความสนใจใน
 เรื่องที่เป็นข้อปลีกย่อยมากกว่าเนื้อ
 หาของเรื่อง เพราะเนื้อหาถูกกำหนด
 ก่อนข้างตายตัวไว้แล้ว ในข้อปลีกย่อย
 นั้นก็อาจจะแสดงออกซึ่งเรื่องราว
 ของท้องถิ่นได้มากกว่า ตัวอย่าง เช่น
 ในเรื่อง พระมหาชาดก นางพราหมณ์
 ถูกสามีดำเปรียบเทียบกับนาง
 อมิตตาตอนหนึ่งว่า

“มโหรีศพในราชการ การสมโพธิชน
 ละคอน
 ยังรุ่งนอนไม่หลับ ขยับตัวที่จะจร
 ประจุมย์คืนแต่นอนชวนเพื่อนสาว
 คราวโชนไป
 มโหรีลาโรงคำ ย่ำซ้องแล้วจึง
 มาใน
 ล้างมือเปิบเข้าใส่ จนท้องต่งตัง
 พุงนอน

ในทำนองเดียวกันสะเบียงอาหาร
 ที่นางอมิตตา จัดให้ชุก ก็มี ขนฝรัง
 ขนเมเปี้ย รวมอยู่ด้วย หรือตำแหน่งฝ่าย
 ปกครองที่พูดถึงบ่อย ๆ นอกจาก “อำ-
 เพล” แขวง ฯลฯ แล้วก็มี ตำแหน่ง หัว
 เมือง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นลักษณะเฉพาะ

ของภาคใต้ เป็นต้น

ในวรรณกรรมที่ได้ตรวจดู ได้พบ
 เรื่องราวเกี่ยวกับการปกครองบางประ
 การที่น่าสนใจคือ

- ความยอมรับระบบการปก
 ครองของรัฐ
- ปฏิกริยาทางกีดกัน หรือต่อ
 ด้านระบบของรัฐ
- ทัศนคติต่อระบบของรัฐ

การยอมรับระบบของรัฐ การ
 แสดงออกถึงการยอมรับระบบของรัฐ
 เห็นได้จาก กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
 ปกครอง อย่างเป็นปกติวิสัย เช่นเมื่อมี
 งานของราชสำนักก็มีการออกหมายกะ
 เกณฑ์แบ่งปันงานตามหมวดหมู่กรม
 กอง การพูดถึงตำแหน่งราชการต่าง ๆ
 และแพรรธรรมนิยมต่าง ๆ ตามระบบ
 ที่สำคัญที่สุดคือ การใช้กฎหมายของ
 รัฐ ในที่นี้คือ กฎหมายตราสามดวง
 ในมโนหรานิบาต เมื่อท้าวอาทิตย์ จะลง
 โทษ บุโรหิต ซึ่งทำผิดจรรจโทษถึง
 ตาย ก็ให้ลงโทษ

“ให้ เอาลูกประคำ แขนงคอ
 พราหมณ์ ไวให้จงษา- หัดแล้วนี้ดูทษ

จากเขตนครา หมู่พวกพราหมณ์เอา
ทันทำหน้าที่

ซึ่งเป็นการลงโทษตามแบบธรรม
นิยม ที่บัญญัติไว้ในกฎมณเฑียรบาล
ที่ว่าพวกพราหมณ์ปุโรหิต หากโทษถึง
ตายให้เด็ดสังวาลย์ เด็ดสายธูรา เสียแล้ว
เนรเทศไปต่างเมือง นอกตำหรับผิด
พลาดโทษ ประคำใหญ่ แขนงกอ นำสัง
เกตว่าในภาคใต้มีการศึกษากฎหมาย
ตราสามดวงกันอย่างกว้างขวาง ดังจะ
เห็นได้จาก ปริมาณและความกระจัด
กระจายของกฎหมายตราสามดวง ที่วิท
ชาลัยครุฑนครศรีธรรมราช และ มศว.
รวบรวมไว้ส่วนหนึ่ง นำสังเกตว่า
ในสมุดเหล่านั้น มีหลายฉบับที่มี “บท
คัดย่อ” สรุปเนื้อหาของกฎหมายเป็นคำ
กลอน ต่อท้ายกฎหมายลักษณะต่าง ๆ
ทำให้คิดไปได้ว่า คงจะมีการศึกษา
กฎหมายกันอย่างกว้างขวาง

กฎหมายตราสามดวงที่รวบรวม
ไว้แล้วนี้ น่าจะมีการศึกษาอย่างจริงจัง
เพราะเท่าที่ตรวจดูคร่าว ๆ ก็เห็นอะไร
บางอย่าง นอกจากบทคัดย่อต่อท้าย
แล้ว การละเว้นไม่บันทึกบางมาตรา

๔๐ รุสมิแล

ของกฎหมายบางฉบับ และความคลาด
เคลื่อนจากฉบับหลวง ว่าจะเป็นโดยบัง
เอิญ หรือ มีความมุ่งหมายอะไร จะทำ
ให้เราได้รับรู้ถึงบทบาทของก.ม. ส่วน
กลางนี้ ต่อสังคมภาคใต้ มากขึ้น
ปฏิกิริยาทางคัดค้านหรือต่อต้านระบบ
ของรัฐ

ในวรรณกรรม ๕ ฉบับที่ได้ตรวจ
ดู พบว่า พระรณเมธี มีข้อความที่แสดง
ความคับข้องใจในระบบของรัฐอย่าง
เห็นชัด โดยเฉพาะการเกณฑ์ ฉบับอื่น ๆ
พูดถึงการเกณฑ์เหมือนกัน แต่เบนไป
ในลักษณะยอมรับว่าเป็นสิ่งปกติธรรมดา
เช่น ในสุบินสำนวนเก่า เมื่อพระ
เจ้ากรุงสาวดีดี จะบวชสุบิน ก็

“เกณฑ์แลของพอ ขวานดาพรางอ
จอบชะแสงครบมือ.....เกณฑ์เอา
ต้นกล้วย ตัดใบมาด้วย ทั้งดอกเครือปลี
เกณฑ์เอาอ้อยดำ.....
.....ออกมาตรวจตราบัญชี พร้อมทั้งสัตว์
เกณฑ์เลขทุกหมวดซ้ายขวา.....

แม้ในบางตอนจะแสดงออกซึ่ง
ความวิตกเดือดร้อนจากระบบ ก็ไม่
แสดงความรู้ว่าคัดค้านออกมา เช่น

เมื่อพ่อของสุบินตาย แม่ ก็วิตกไปต่าง ๆ
นานา เช่น

“กลัวว่าจะค้างสวย”

“เขาจะเกาะเมียภายหลัง ชาวพระคลัง
จะไถถาม
จนเสียกลางสนาม เสียเงินทอง
ได้ความอาย”

ส่วนชาวบ้านในปกครองก็กลัวว่า
เมื่อ “นาย” ของตนตายก็กลัวนายจะ
มาข่มเหง เป็นต้น ซึ่งเพียงแต่แสดง
ภาพของธรรมเนียมการปกครอง ที่มูล
นาย มีภารกิจต้องจัดส่งส่วยให้ครบ
หากค้างค้างอยู่อย่างไรรู้จักจะถูกเร่งรัด
เอา และการที่ไพร่จะต้องเดือดร้อน
เพราะต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพ คือ
เปลี่ยนมูลนาย

ในมโหรีนิบาต ก็เช่นกัน พูด
ถึง การเกณฑ์ อย่างปกติธรรมดา
“ให้เกณฑ์นายบ้านไป เร่งรัดเอาราชการ
อำเพอ แขวงระวาง ห้มเมือง วิ่งอสมาร
ตถแต่งศาลาการ รู้ที่แล้ว ตาม
บันชา”

แต่ในพระรณเมธี นั้น ทุกครั้งที่
พูดถึงการเกณฑ์ จะเกณฑ์ให้มาทำงาน
ก็ดี เกณฑ์ทัพก็ดี จะมีข้อความแสดง
ความเดือดร้อนของราษฎร อันเนื่อง
จาก งานหนัก และการรับภาระ แดก
ต่างกันไปตามฐานะ ความไม่ยุติธรรม
ในการเกณฑ์ และการถูกคามเอาโทษ
ทัณฑ์หากหลบหลีก

ตัวอย่างเมื่อ พระรณเมธี สั่งให้
จัดงานรับรองนางสิบสอง

ศรีสว่างเอี้ยเสนา มหาดไทยรองเจ้า
เราจะทำการพิธี

ให้เสร็จในเจ็ด ปลุกโรงพิธี
ราตรีให้มีทั้งโรงบินจา

บ่าวใครไพร่ใคร บ้านนอก
ไปหา ขอกนา

ไปหาอย่าปลดลคใคร
ฝ้ายกดินแจ็กเงินเก่า ไปหาถ้าใคร

ใหม่
ขัดแขงแขงด้วยศัตร์
หัวเมือง ใช้นาย เกษบุตรภรรยา
ไปหา
จีนคร่ำหัดเมียเอาผ้า
บ้างที่หาไม่ได้ตัว บ้างหอบครอบครัว

เมียผ้าลูกเต้าเข้าป่า
พวกทนายปิดคูศัตรา รั้วควายไร่นา
เข้าปลาริบเอาเป็นหลวง
ได้ตัวเขียนหลังจำ ไอ้เหล่าทั้งปวง
ครวน

ชุมซ่อนต่างออกมาหา
เมืองงานเสร็จก็พระราชทานรางวัลให้
แม้กระทั่งเรื่องเล็ก ๆ น้อยเช่นนาง
ทสนารีจะไปชมสวน ตั้งสาวใช้ให้ตาม
ไป ผู้ใดเกียจคร้านว่าไม่ฟัง ก็

“คนใดแสนงอนซ่อนบัง ว่ากล่าวไม่ฟัง
เขียนหลังใส่โรงครกสี
เมื่อคนหันจะจัดงานฉลองบุตร (เมรี)
ก็สั่งเกณฑ์คนให้ทำการ

“กำหนดสามวัน ไครมมีทัน โทษนั้นถึง
ตาย
เขียนใส่ลูกไว้ ทั้งไพร่ทั้งนาย เก็บบริบ
ฉิบหาย

เมียลูกผูกมา
หม่อมารอ่านหมาย คร่ำมั่วกลัวตาย
เข้ารุ่งเข้าป่า
คว้นเสาเกลตาฟาก เข็บจากसानฝ้า
คนละมือถือมา
เหลือเพื่อเป็นเฮิน.....

และ พุดถึงยักษ์ ถูกเกณฑ์ว่าไม่หนัก
หนาอะไร เพราะมีกำลัง
“ยักษ์ทำการเจ้า ไปเข้ากลับเฮิน” ก็
ได้ของเหลือเพื่อ จนเด็กเอาไปทำฟืน
และเลขพุดถึงตัวเองว่า

“ปากเราเหล่านมนุษย์ ปล้ำหัวจม
หลุด เบื่อเก็บควายเขิน”
เมื่อนางเมรี เตรียมบ้านเมืองรับพระรถก็
เช่นกัน มีการเกณฑ์คนทำงาน

“โรงจิวโรงหุ่น ปลูกปล้ำทำหุ่น
มิได้หยุดหย่อน ตีรันกันไป
มิได้หลับนอน ไม่ลดไม่หย่อน การร้อน
ธารด่วน.

และมีการเกณฑ์ข้าวปลาอาหาร
จากชาวประมงชาวสวนมาเลี้ยงคนงาน
และประกาศให้ชาวบ้านทำความสะอาด
หน้าบ้านของตน

“แล้วไปจว ถากหญ้าหน้าบ้าน
พุนทรายได้ดี
แล้วในสามวัน ไม่ทันเขาจะตี.....”

เมื่อนางเมรี นำพระรถไปชมสวน
ก็เกณฑ์ไพร่ อีก
“มากนักยักษ์ไพร่ อยู่เหนืออยู่ใต้ อยู่ดง
อยู่ป่า กลางตลาดวัดาร หม่อมารยักษ์
รุ่งเช้าเข้ามา มิได้เว้นไคร

ไม่มาเขาจะตี คนละทีสองที
หน้าเผือดเลือดไหล ร้องเหมือนถูกดา
เล่นหากันไขว้.....

ในพระรถเมรี ทุกครั้งที่มีการ
เกณฑ์ (และก็เกณฑ์กันบ่อยครั้ง) จะมี
การพรรณนาถึง ความเดือดร้อน โทษที่
ถูกถาม และความเข้มงวดกวดขันของ
การเกณฑ์ เช่น “อย่าปลดลลคไคร”

ความรู้สึกของไพร่บ้านพลเมือง
ที่แสดงออกมาจึงไปในทางลบต่อฝ่ายปก
ครอง เช่น

“ขุนนางเหมือนเสือป่า เราเขาว่าเสมือน
กวาง
เขาจะว่าขัดพระสาตร จักมาก วาด
ไปใส่หาง”

เมื่อมีโอกาส พวกไพร่พลก็จะ
นินทานาย ดังเช่น พวกยักษ์ที่ถูกเกณฑ์
ตามพระรถ ก็บ่นว่า เจ้านายของตน
ว่าเพียงผัวคนหนึ่งหนีไปก็ทำให้ชาวบ้าน
เดือดร้อน

เสมือนเราชาวไพร่ ถึงเอาไปไว้
กอดได้ไม่อุ่น ไขวขแล้วไขวขเล่า เด็ก
เท่าหน้าขยขจร พลอยให้ไพร่รุ่น ลิ่นทั้ง
พระนกร

ผัวตายจะรำหา ผัวร้างผัวอย่า
กูไม่ทุกขร้อน ชายพวกยังขาว ยังสาวอยู่
ก่อน ผัวที่จะกอดนอน จะทุกข์อะ
ไหร

พวกไพร่ที่ไป พุดจาต่าง ๆ พุด
พลางเดินไป ป้ายปิ่นหินผา บาทาเลือด
ไหล อุดสาภาใจ เล่นไปตามนาง”

การแบ่งแยกฐานะไพร่นายก็เป็น
ความขมขื่นอย่างหนึ่ง ดังปรากฏ
เมื่อตอนพระรถกลับไปส่งดาชาย
ได้กล่าวถึงการกินอาหารของไพร่พล
ที่ยกไป.

ตำรวจตรวจตราว่าขาน ไม่ให้
กินพาน เหล้าไพร่ให้กินฉันทไพร่

พวกทนายให้กินแต่ทนาย ต่าง
คนบันหยาย ให้กินแยกย้ายคนละ
แห่ง

ผู้ใดไครไม่ฟัง เร่กินซ่อนบัง
เขียนหลังใส่ครกโรงสี

ความรู้สึกของกองชั้นไพร่ จะ
แสดงออกมาตลอดทั้งเรื่อง เช่น นาง
สนมของเมรี พุดกับพระรถ

“สนุกแต่นาย ขามเมื่อวันวาย
จันตายก่อนคน”

พระรถเมรีจึงเป็นวรรณกรรม ที่
สะท้อนให้เห็นถึง สภาพการปกครองใน
ยุค ที่แสดงว่าอำนาจของรัฐที่เคยมีต่อ
ประชาชนทวีความเข้มข้นขึ้นจน

มีปฏิกริยาตอบโต้ จริงอยู่อำนาจของ
รัฐ จาริตต่อประชาชนนั้นมีมาตลอดอัน
ยาวนาน แต่คงเป็นเพียงรูปแบบตามกฎ-
หมาย หัวเมืองที่ห่างไกลคงจะมีอิสระที่

จะปรับรูปแบบภายในได้ตามควร การ
แสดงออกของกวีที่ค่อนข้างชัดเจนใน
เชิงกีดกัน จึงน่าจะเกิดในสมัยที่มีการ
เปลี่ยนแปลงเช่นการขยายอำนาจรัฐใน
ทางปฏิบัติให้กระชับขึ้นกว่า จนทำให้รู้
สึกถึงความกดดัน ข้อสันนิษฐานของ
ขุนอาเทศคดี ที่อ้างถึงในบทนา (พระรถ
เมรีของวิทยาลัยครุฑนครศรีธรรมราช

๒๕๒๒) ว่ากีวี คือ นายเรื่อง นานา ซึ่งมีชีวิตประมาณ ๖.๑-๖.๒ จึงหนักแน่น เพราะสมัยนั้น รัฐบาลได้เพิ่มความเข้มแข็งในการควบคุมหัวเมืองอย่างมากและฐานะของกีวีก็น่าจะสมจริง เพราะเป็นเพียงไพร่ หรือ กรรมกรผู้น้อย ถือเป็นคนสนิทของ เจ้าพระยานคร (น้อย) คนในชั้นนี้จะมองสังคมด้วยโลกทรรศน์ ที่ใกล้เคียงมาทางไพร่มากกว่าขุนนางชั้นสูง

ทรรศนะต่อระบบของรัฐ

ในวรรณกรรมส่วนใหญ่ แม้กระทั่งเรื่องพระรถเมรี ซึ่งแสดงปฏิกิริยาต่อระบบรัฐอย่างชัดเจน จะพบว่ายอมรับทรรศนะของรัฐจารีต ที่บ้านเมืองจะมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยบารมีของกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม ยังผลให้

“รณานประเทศ มาสู่สมภาน บูชาสภาร ส่วยศัพททยา เข้าสู่พระกลัง.....”

และความสุขของราษฎรอยู่ที่ ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ แต่ในพระรถเมรียังยกย่องกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรมต่อไปว่า เรียกค่าพิไนย ในคดีความแต่พอควร เรียกส่วยอากรแต่เพียงครั้งหนึ่งโดยเฉพาะค่าปากเรือ “ปากเรือสามเกาโปรดให้แบ่งเบา กิ่งเพลาดำมรา” และในสุทธกัณฐกกล่าวถึงเมืองที่ไม่ควรอยู่ว่า นอกจากเมืองที่กษัตริย์ไม่ทรงทศพิธราชธรรมแล้ว เมืองที่มีเจ้าเมืองมากกว่าหนึ่ง “เมืองใดถ้าพระยาเปนเจ้าเมือง ถึงสององค์ ยากใจแก่ไพร่พล เมืองนั้นร้าย อย่าได้อยู่” บ้านเมืองที่ถือว่ารุ่งเรือง นั้นประกอบด้วย ความอุดมสมบูรณ์ ของพืชผลทางเกษตร นานาประเทศมาติดต่อกำขาย คับคั่ง และประชาชนจากท้องถิ่นต่างมาตั้งหลักฐานทำมาหากิน เมื่อกล่าวถึงคนต่างด้าว จะแสดงว่ามีการประกอบ

อาชีพแตกต่างกันไป ตามชาติภาษาของคนเช่น

“ไทยตั้งเรือนบ้าน จีนปลูกคูกถ้วน ซ้อขายเปิดไก่อ พวกไทยขายเข้า พวกลาวขายไหม เหล่าแขกตัดไซย ขายแต่เนื้อควาย” (พระรถเมรี)

และในสุบินสำนวนเก่า พูดถึงเมียบรรณเนสวาท ได้เงินไปใช้หนี้ ว่า

“ค่าเปิดของนายบศ ค่าไก่อลดของจีนสาม

ค่าควายของนายราม

และเมื่อกล่าวถึงพวกมอญก็บอกว่ามีอาชีพเกี่ยวกับงู เป็นต้น (สุบิน, พระรถเมรี)

เมื่อกล่าวถึงโครงสร้างของรัฐก็พรรณนาตามแบบจารีต คือมีเมืองออกเมืองประเทศราชที่ส่งส่วยทอง ดีบุก นอ งา ฯลฯ เมื่อดูส่วยที่เมืองออกส่ง

สุบิน : “กษัตริย์ เมืองนอก ร้อยเอ็ดเมืองนอก ส่งคอกไม้ถวายเป็นของขวัญ อื่นนอกนาย ไม้แก้วพลอยลาย กระแสหลายครบครัน”

พระรถเมรี : ร้อยเอ็ดพญา ผูกส่วยสุวันนา ดีบุก นอ งา เอามาทุกปี” ก็คือส่วยที่ภาคใต้ส่งเมืองหลวงนั่นเอง

การพรรณนาบ้านเมืองในเชิงรับทรรศนะของรัฐระบบจารีต เป็นแต่กรอบเค้าโครงภายนอก หากดูในรายละเอียดจะพบทรรศนะท้องถิ่นแฝงอยู่ คือมองรัฐในขอบเขตแคบ ๆ ของเมืองของตน กษัตริย์ก็คือเจ้าเมืองที่กวีคุ้นเคย การให้ความโอ้อำ คักดีสิทธิ์ ของราชสำนักจึงไม่มีเมื่อบรรยายถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระราชวัง ก็เหมือนกับเรื่องภายใน บ้านช่องธรรมดาสามัญ เช่น การจัดตกแต่งพระราชวังเพื่อเตรียม

รับพระรถกับนางเมรี ก็บรรยายว่า

“สาว ๆ ชาวห้อง เป้าปิดกระเบาะทอง พระเขนยเกษเสียว เพดานม่านวัง แทนทรงแดงเตียน จอกแก้วรูปเทียน ที่ใส่น้ำมัน

เสื่อสาดลาดปู ผ่ากฝาประตู พานหย่องรองขับ

ดูแลแม่สิดิง ทุกสิ่งทุกขันธ์ ผ่าเสากระแหมนั้น ไบตราดกวาดเสียว

เอาผ้าชุบน้ำ ซักให้เปลมพลาบ เสมือนลิดลินเสียว

ผงทรายได้สาด เร่งกวาดไปเสียว....

เจ้านายชั้นสูงก็เป็นเพียง นาย ที่เพียงแต่มีอำนาจอาจให้คุณให้โทษได้เท่านั้น เช่นเมื่อ พระรถกับนางทสนารี กลับเข้าเมือง ชาวบ้านที่มุ่งดูปรารภว่า

“โยไม่จำจง หยิงชายทั้ง

สอง เกาะแต่เชิงชลดา

หน้าดาจิมลิ้ม ยังยิ้มไม่สา หมอมเททัตนา ชั่งข้าเหมือนกัน

พวกทนายได้ยิน ตะหวาด กัดผิน ขอบจะดีสักพัน

แม้ ๆ อ้าย ๆ ไม้รู้จักตะหวาน แลต้าสองวัน จะใช้เราเหมือนหมา”

ในความรู้สึก กษัตริย์ก็คือชนชั้นมูลนายที่มีอำนาจ อาจให้คุณให้โทษภาพของกษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณกรรม แม้ว่ายกย่อง “ตามแบบแผน” ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ หรือจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ ด้วยสมภารบารมี มีฐานะศักดิ์สิทธิ์ดังสมมุติเทพ ก็เป็นเพียงว่าไปตาม กรอบตามธรรมเนียม แต่กษัตริย์ในสำนึกของกวีที่แสดงออกมา โดยการพรรณนาตามท้องเรื่อง ก็คือ ชนชั้นมูลนาย ธรรมดาสามัญ ที่ประพฤติปฏิบัติตนเหมือนสามัญชน และอาจถูกนิโทษ กระทบกระเทียบ วิพากษ์วิจารณ์ ดังที่กล่าวมาข้างแล้ว ในตอนแรก กษัตริย์สาวดีที่พรรณนาว่าเป็นจักรพรรดิบารมียิ่งใหญ่ เมื่อทำ

บุญบวชสุบิน ก็ถวาย เสื้อสาต กะปิ พุงปลา (โตปลา) แก่พระ เมื่อแต่งตั้งขุนเนสาทให้เป็นนายบ้าน ก็ได้เข้าเฝ้ารับพระราชทานแต่งตั้งจากพระองค์เอง อันเป็นลักษณะของหัวเมืองมากกว่าราชสำนัก

พระรณเมรีเป็นวรรณกรรมของสามัญชนโดยแท้ จึงไม่ให้ความสำคัญตามฐานะตัวละครทุกคนถูกกล่าวถึงเหมือนชาวบ้านธรรมดา ตลอดเรื่อง เช่น ตอนนางเมรี เปิดสารมารดา ที่ถูกญาติเปลี่ยนแปลง ก็รำพึงว่า

“พระแม่คิด เห็นว่าข้าอยู่
เมตตา เปล่าเปลี่ยว
มารดาอดสาเที่ยว หาเขยได้ส่งให้มา
ตรองคิดแต่ในใจ จะหาใครเหมือน
มารดา
เจ้าพระคุณแม่ โยให้มาแต่คน
สุนทรา เดียว”

เมื่อโทรทพว่าเคราะห์ร้ายนางเมรี ก็ดำโหรแบบชาวบ้าน โหรก็โหรกลับโศก “ไม่ไหวไม่ลา” และดำในใจว่า

“จะใคร่ได้ฝัว ความตาย
ไม่กลัว ใคร่ได้ฝัวบ่าว.....”

นางสิบสองเมื่อกลับเข้าวังหลังสนทราตาย ก็ปฏิบัติเหมือนชาวบ้านธรรมดา ถาบนางสนมกำนัล ถึงพฤติกรรมของนางสนทรา และได้คำบอกเล่าว่า

“นางห้ามเล่า อีสันทราชั้นเหลือ
ความแค้น ชัน
หึงฝัวดูตัวสัน ไม่แบ่งปันให้
ใคร ๆ

ถ้าเสด็จไปห้องอื่น สักครั้งคืน เกิด
เรื่องใหญ่

ตาแดงครี้อ จึงตามไปคร่ำ
แสงไฟ มีอมมา

คน ๆ อดท้อง รุมกันแข่งสาป
แห่ง ราสา....”

จากวรรณกรรมนี้ เราจึงประเมินได้ว่า ในสำนักของกวีในยุคหนึ่งเมืองคืออาณาจักรทางการปกครองที่มีความหมายจริงซึ่งต่อชีวิตของคน รัฐ ราชสำนัก กษัตริย์ เป็นเพียงอำนาจที่มีอยู่ แต่ห่างไกล ไม่มีความหมายสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา รัฐอันแท้จริงของเขา คือเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครองแลมีอาณาเขตทุกซทุกซ ให้คุณให้โทษ อาณาเขตของรัฐก็คือ ตัวเมืองและบริเวณชนบทใกล้เคียงที่มีอาณาเขตแน่นอนพอควร เรื่องอาณาเขตแน่นอนของเมืองมีเรื่องที่น่าสนใจในพระรณเมรี เมื่อคนทั่วไปเที่ยวป่าที่ถือว่าเป็นเขตแดนคน พบท้าวโคदानเที่ยวล่าสัตว์ ก็เกิดพิพาทกันด้วยปัญหา เขตแดนและสิทธิเหนือทรัพย์สินในป่า เมื่อโคदानถูกหาว่าละเมิด ก็ตอบว่า

“หมูกวางในกลาง ป่า
เราเที่ยวหากิน ทุกปี
เขตชั้นแผ่นดินที่ ใครให้เจ้า เมื่อ
คราวใด”

คนธรรมดา อ้างว่า เวสสุวรรณ
เป็นผู้จัดสรรให้ โคदानตอบว่า
“หมูกวางในกลาง ป่า

เองรักษาไว้หรือไร
เวสสุวรรณท่าน นั้นเล่า
ไม่เป็นเจ้าแก่ แผ่นดิน

สุธาย่านวาริน เป็นแผ่นดินพระ
อิสวร
เป็นแต่เวสสุวรรณ จะแบ่งปันมิสมควร

แดนที่พระอิสวร ประสิทธิ์ให้จึง
ได้มา”

การพิพาทเรื่องเขตแดน และการอ้างอำนาจที่ถูกต้องในการกำหนดขอบเขตที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ ทำให้นึกถึงประวัติศาสตร์ดินรัตนโกสินทร์ที่ในภาคใต้ มีการพิพาทกันระหว่างเมืองต่าง ๆ เรื่องเขตแดนและอำนาจเหนือดินแดน หากไม่ปรากฏข้อความ

ทำนองเดียวกันในพระรณเมรีของท้องถิ่นอื่น ก็แสดงว่า ปัญหาการพิพาทระหว่างเมืองคงเป็นปัญหาสำคัญที่กระทบต่อชีวิตของคนมากพอควร จึงสะท้อนออกมาในวรรณกรรมท้องถิ่น

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ในวรรณกรรมทั้ง ๕ เรื่อง นี้ ประนามพจน์ หรืออาเศียรวาท จะมีแต่การสรรเสริญบูชา พระรัตน ตรีข บิดามารดา ครูบาอาจารย์ และเทพเจ้า ไม่มีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ เป็นลักษณะที่แตกต่างกับวรรณกรรมราชสำนักทั้งนี้เพราะในความคิดของท้องถิ่น ราชสำนักหรือพระมหากษัตริย์ถึงมีอยู่จริงมีอำนาจที่บรรดาผลให้กระทบต่อชีวิตของเขาก็จริง แต่เป็นอำนาจที่ลึกลับห่างไกล เหมือนอำนาจศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น ท้าวเวสสุวรรณ พระอิสวร อันอยู่ภายนอกวิถี ชีวิตปกติของเขา เป็นอำนาจที่จะกระทบต่อชีวิต ส่วนรวมอย่างกว้าง ๆ เท่านั้นเอง จึงมีความหมายน้อยต่อเขาในฐานะบุคคล อำนาจรัฐอันแท้จริงที่ก่อดันอยู่รอบตัวเขาเองจึงมีเพียง เจ้าเมือง กรมการ ซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดา มีข้อดีข้อบกพร่องของคนธรรมดา ถูกติเตียน นินทาวิพากษ์วิจารณ์ได้ ดังกล่าวในตอนต้น

เชิงอรรถ

๑. วรรณกรรมที่ได้อ่านเพื่อการนี้ คือ ๑. พระรณเมรี (ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลักษณ์นครศรีธรรมราช) ๒. สุบินตำนานเก่า (หน่วยประเคราะห์ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช) ๓. พระมหาซดก (วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา) ๔. มโนหรานิบาต (วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัยครูสงขลา) ๕. สุทธิกรรมชาดกคำกาพย์และมหाराชาคำฉันท์ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา)